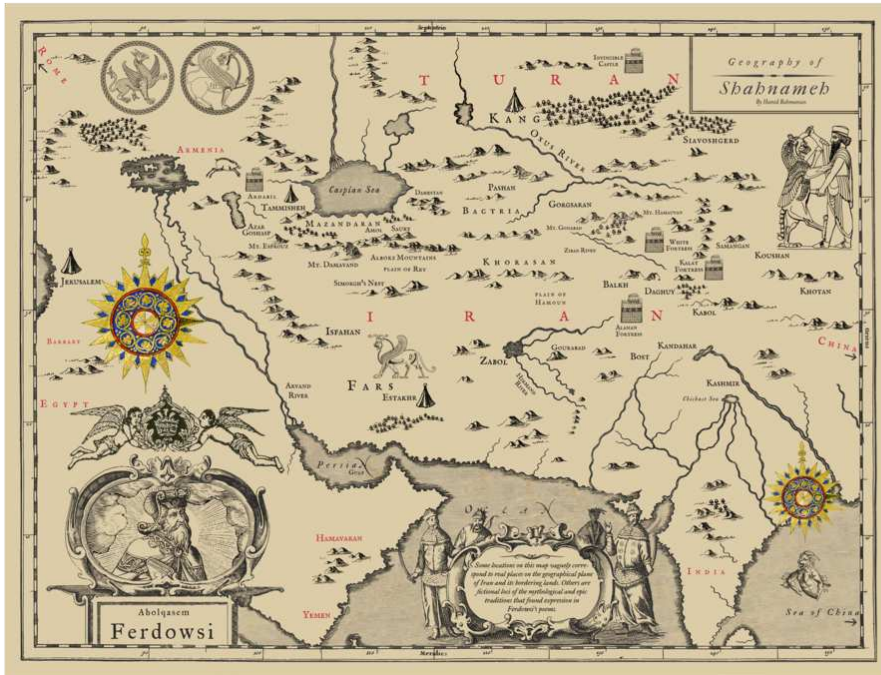

Nexşeya zimanê kurdî li ser erdnîgariya Şahname û Kurdgalnamekê – VI

*Xwendevanên delal, em çapkirina çend beşên nivîseke zanyarî ya lêkoler,
yek ji endamên Koma KURMANCÎ ya Enstîtuya Kurdî a Parîsê*

*Omitê Mistefê, ku xwendevanên malpera me wî wek Umid Demirhan jî nas dikin,
berdewam dikin. Fermo, îro beşa wê a şeşan bixwînin.*

Omitê Mistefê

1. Rizgarkirina zimanên aryayî ji mengeneya hind-ewropayî

Wekî ku tê zanîn, zimannasiya nûjen a ewro-amerîkayî piştî Ronesanê geşeve hatiye; ev jî tê wê wateyê ku bi geşedana Ronenasansa Ewropayê re nîrxê zanyariyên latînî nemaye. Wekî ku me di gotara xwe ya bi navê “*Keşfeke nû ji bo dîroka kurdan: “Di berhemên latînî de kurd û welatê wan Kurdistan – Awireke nûjen li dîroknasiya ewropî ya berî Ronesanê: Bikaranîna ferhengên latînî yên erdnîgariya Încîlê wekî çavkaniyên dîroka kurdan a kevnare-”*[64] de jî diyar kiribû, bi betalkirin an jî paşguhkirina zanyariyên latînî sitemkariyeke mezin li kurdan hatiye kirin. Ji ber ku tapûya erdê Kurdistanê ya ku di nava erdnîgariya Încîlê de li ser navê kurdan tomarkirî jî hatiye betalkirin, heman tişt piştî rûxandina dîgela osmanî û qedexekirina wêjeya wê jî pêk hatiye û erdnîgariya Kurdistanê du caran hatiye înkarkirin: carekê li derve û carekê jî li hundir. Dîsa Komara Tirkiyayê bi qedexekirina zimanê osmanî re hemû zanyariyên osmaniyan ên derbarê kurdan de betal kir; bi vî awayî dîroka kurdan a digel osmaniyan hevpar bi biryareke neheq jî holê hate rakirin û qedera neteweyekê hate girêdan. Ji aliyekî din ve Xanedana Qeçerî û Komara Îslamî ya Îranê jî serdemên hevrikên xwe (sefawî-zendî û pehlewî) sansûr kirine; hemû zanyariyên derbarê kurdan de bêjîng kirine; bi vî awayî dîroka kurdan a digel parsiyan hevpar bi biryareke neheq jî holê rakirîye û qedera neteweyekê girêdaye. Her çî ku tiştên Qeyseriya Rûsyayê, Yekîtiya Sovyetê, dewletên Ermenistan û Azerbaycanê kirine jî ji hovîtiyê zêdetir dişibihin barbariyeke faşîzan; ji dagirkirina Aranê ya sedsala 17an heta roja îroyîn bêserûşûnkirina ziman, çand û hêmayên kurdan berdewam e. Me di wê gotara navbihurî de bal

kişandibû ser berhemeke ayînzan û rojhilatnasê reformîst, erdnîgar û xwezanasê frensî Samuel Bochartî (1599-1667); bêguman pirtûka Bochartî ya dubergî *“Geographia Sacra seu Phaleg et Canaan”* bandoreke kûr li ser şîroveya Încîlê ya sedsala 17an kiriye. Samuel Bochartê ku berhema xwe wekî çar pirtûkan amade kiriye, di destpêka pirtûka yekem de (pênc beşên pêşîn: 27 rûpel) qala Keştiya Nûh û erdnîgariya wê dike; bi rastî zanyariyên ku wî di sala 1646an de tomar kirine gelekî resen in, mirov dikare bibêje ku zanyarên serdema me hê bi van agehiyan nehesiyane yan jî heke pê hesiyabin jî bi zanatî paşguh kirine: *“Li gorî hinek nêrînên ku ez bi dilxwazî nêzikî rastiyê dibînim, -ji ber ku gelek berhevkarên wê zanyariyê hene û hinekên wan jî Jeromeyî kevntir in- keştiya Nûhî ber bi çiyayên Gordyayê hatiye guhastin ku ji niştecihên wê re Kardoxî tê gotin. Ev netewe wekî Kardeî, Kordîeî, Kordiyayî, Korduênî, Gordî, Kordeî, Kurdî û hwd tê zanîn; ev çiya jî wekî Kardû, Kardon, Kûrûd, Kardînûs, Kordîayûs û hwd tê naskirin. Tê gotin ku heya niha jî beşek ji keştiyê li Ermenistanê li çiyayê Gordyayan ketiye ku hin kesan tevahiya wê jî wir derxistiye. Her çiqas Aleksanderê Mezin van çiyayên Ermenistanê li şûna Gordiyan wekî Korkûran bi nav bike jî, di navbera vê gotinê û vegotinên wî de cudahiyeke ewqasî mezin tuneye. Ez bawer dikim ku wî qala niştecihên wan deveran (kardoxiyan) kiriye...”* (r. 20) Piştî ku Bochart zanyariyên beriya xwe radigihîne, wan rexne dike û şûnwarê kurdên kardûxî wiha şîrove dike: *“Ptolemeus çiyayên Gordenen û Gordieosê li ber çavkaniyên Dicleyê, gelê Kardûxî jî li nêzikê cemê Kurê, di navbera Kadeş û avên Mardistanê de destnîşan dike ku welatê hoz û tîreyên cihêreng ên Gordiyan e. Lê belê, tiştê teqez ew e ku Kardûxî li ber Dicleyê hene; bi rastî ne li ser çavkaniyan in, lê di nava sînorên Ermenistan û Aşûristanê de yan jî li welatê Hezbanîyan (Adiabene, Hewlêr O.M.) niştecih in ku deverên Kordya û Gordiyan jî hev nayên cudakirin...”* (r. 21) Ji beşa şeşem heta şanzdehem a pirtûka pêşîn derbarê erdnîgariya Babîlê de ye ku jî devera Şengalê dest pê dike. Nivîskarî pirtûka duyem jî Samiyan re veqetandiyê; lê di beşa duyem de qala Îlamê û di beşa 12an de jî qala Dijleyê dike. Di pirtûka çaran de jî behsa Nemrûd (beşa 12an) û Neynewayê (beşa 20an) dike. Her çî ku mijara *“Madai”* ye, (ango med) ew jî di beşa 14an de (r. 219-225) derbas dibe: *“Heke hûn peyva erebî ya Mahat bipejirînin, -ya ku ez jê fêm nakim- Madai bêguman di her rewşê de neteweya Medê ye. Bi rastî pirtûkên Danyal û Estherî li her derê jî bo Med û Persan peyvên Paras û Madai digel hev bi kar tînin. Tiştê hewce nake ku meriv li ser rewşa Medyayê bibêje, ji ber ku ew rastiyê pir naskirî ye.”* *“Li wê derê jî Medan re Arî û Aryanî tê gotin ku li nêzikê Kadeşê ye, ango beşa çiyayî ya Medyayê ye...”* *“Polybius bi awayekî balkêş behsa Ekbatanayê (Hemedan) dike û dibêje ku paytexta bajarên serdema navîn e, ew jî hemî paytextên din gelekî pêşdetir e. Dîmena wê cuda ye; xezîne, tîrbên qralan û Perestgeha Anahîtayê li wir in...”* (r. 220-221)

Bi rastî gava mirov li xebatên hevçerx ên ewro-amerîkayî dinêre, derdikeve holê ku hema kurdan bi dûvçikê hespê peyayekî xwe ve girêdidin û xwe jî lêkolînên kûr rizgar dikin; her çiqas xwe jî lêkolînan rizgar bikin jî, *“darizandîneke nedadwerane”* li ser kurdan ferz dikin, bêtî ku kurd tezên xwe pêşkêş bikin û derveyî exlaqê darizandinê derbarê wan de *“biryareke dawîn”* derdixin. Me ev îtiraza xwe di gotareke xwe ya bi navê *“Di berhemên latîni de Çiyayê Agiriyê wekî çiyayê herî bilind ê welatê kurdan”*[65] de **diyar kiribû û bal kişandibû ser** dîsîplîna lêkolînê ya nivîskarên latîniyê ku nê kêmi rêbazên hevçerx e. Bi rastî di berhemên dirokî yên latîni de gelek agehiyên kêrhatî hene ku piştî Ronesansê hatine paşguhkirin û divê diroknasên kurd wan jî bo ronîkirina dewranek jî dewranên diroka kurdî bi kar bînin. Her wiha me di wê gotara navbihurî de bal kişandibû ser berhemeke lêkolînerê finî Ericus Erici Tigerstedtî ya sala 1679an ku bi sernavê *“De inclutis montibus Ararat (Derbarê Çiyayên Navdar ên Araratê de)”* hatiye amadekirin. Ev teza zanistî bi giştî jî du beşan (36 rûpel) pêk tê; her beş jî bi reqemên romayî hatine parkirin ku beşa yekem li ser 8 paran û beşa duyem jî li ser 10 paran hatiye levakirin. Pirtûk di para yekem a beşa yekem de behsa şûnwarê Araratê dike; bi kurtasî dewsa Araratê ya coxrafi di navbera dirêjahiya 79 pileyan û berwariya 41 pileyan de nîşan dide. Tiştê pir balkêş ew e ku nivîskar di sala 1679an de qala bajarêkî li qûntara Çiyayên Agiriyê dike ku navê wî bajarokî wekî *“Çiyagri”* (Chiagri) tomar kiriye. Her wiha nivîskar û wergêrê skotlandî, zanyar û bijîjkê nûjdar Dr. Robert Kerr (1757-1813)[66] jî di berhema xwe ya bi navê *“A General History of Voyages and Travels”*[67] (*Dirokeke Giştî ya Ger û Geştan*) de qala bajarê Chiagri dike ku heman şûnwarê navbihurî ye. Dr. Kerr behsa geşt û gera xwe û qasidê Papayê Vatîkanê yê bi navê Contarini dike ku jî Gurcistanê ber bi Araratê ve tînin û bi ser bajarokê Chiagriyê re derbasî Tewrêzê dibin. Dîsa balkêş e ku nivîskar bajarê Tewrêzê wekî Ekbatana (Hemedan) û paytextê qiraliyeta Ûzûn Hesênê Aqgoyûnî dide naskirin... (r. 132-133) Wisan e, ji heyama Tigerstedtî (1679) heta çapkirina wê pirtûkê ya sala 1811an bajarê Çiyayê Agiriyê hebûye ku şahidê wê zanyariyê jî gerokekî skotlandî û berhema wî ye. Di para duyem de Tigerstedt jî mîna Samuel Bochartî qala *“gordî”, “kardî”* û *“kardûxî”* yan dike û nîqaşên li ser şûnwarê Araratê şîrove dike. Di para sêyem de dibêje ku Ararat li Kordyenyê ye ku di navbera welatên Ermenistan, Hezbanistan (Adiabene), Aşûristan û

Neynewayê de ye. Di para çarem de nivîskar zanyariyên xwe dispêre Samuel Bochartî û hinekên din, her wiha dibêje ku Ararat li welatê Kordyenyê ye; her wiha navên “*medî û îlamiyan*” (Madai & Elam/Medi & Elymai), “*med û parsan*” (Madai & Paras) û “*Babîl û Kût/Qût*”ê (Babel & Cuth) bi hev re dikşîne. Di para pêncan de behsa nîqaşên li ser “*Kardû, Karda, Korda, Gord û Gordî*”yê dike; her wiha van peyvên bi bergindên wan ên erebî re berawird dike. Di para heftan de nivîskar zanyariyên xwe dispêre heciyekî filehê bi navê D. Leonh Kauroloff û dibêje ku “*welatê <kurdên devera Gordyayê> di navbera Medya û Mezopotamyayê de dirêj dibe û digihêje Ermenistanê*” Di para yekem a beşa duyem de dîsa dikeve nîqaşeke din; behsa <Zeylan/Seylanê (Zîlan), Serendîb, Kardû û Gordû>yê dike. Nivîskar hemû mijar û ihtimalan nîqaş dike û bi nêrînên misilmanan re berawird dike; di hevoka paşîn a para dehan de (beşa duyem) digihêje wê biryarê ku çiyayê Araratê li Gordyaya nêzikî Ermenistanê ye. Bi rastî nêzikî wan salan (1733) Agusti Thuani jî qala kurdên vê deverê dike: “*Li milê çepê yê Maronya, Erzerom û Wana binefsî hem gelên Ermenistanê hem jî parêzgarên kurd ên ku li nêzikî Gola Tûşpayê û çavkaniyên Mardistanê dijîyan amadê bûn (In sinistri Maroniae, Erzurumi, et Vanni purpurati stabant cum utriusque Armeniae gentibus, et Curdorum praefectis, qui circa Tospitem lacum et Martianam paludem habitant, cique attributus erat summus castrorum praefectus).*”[68] Divê bê zanîn ku “*Mardpetakan, herêmeke dîrokî ya Ermenistanê bûye; sînorên wê ji Mîrekiya Anjewasî ya li Korduyene ya li başûrê Gola Wanê dest pê dikir û heta Siunika li bakurê çemê Erez diçû. Navçeyên wekî Mardastan (axa Mêrdan), Bûn Mardastan (axa sereke ya Mêrdînan), Çuasrot, Tornavan, Ercişakovit, Xulanovit, Alanrot, Krçunik, Nexçewan, Garnî û mîrekiya Ancaxî Jor tê de hebûn; di heman demê de bajarên Marakan (warê Medan), û Maravan (bajarê Medan) jî di bin serweriya wê de bûne.*”[69]

Ji aliyekî din ve hetanî serdema Îsa Mesîh eleyhiselamî ewropiyan tiştêkî bi navê ayîna yekxwedayî (dînê semawî) nas nekiriye, her wiha nehatiye tomarkirin ku ayînekê yekxwedayî bûye pergala wan a civakî; mîtoloji û dîroka wan nîşan dide ku pûtperest, heykelperest û xwedênenas bûne. Wisan e, çima ev gelheya xwedî şarîstanî û ayînen esmanî (aryayîniyad) bi dûvçikê komeke pûtperest ve bê girêdan ku Karnameya Erdeşîrî vê komê wekî “*dijxwedayî*” (derqanûnî, bij û dijxwezayî) bi nav dike? Ji bo bersivandina vê pirsê pêwistî bi nirxandina ewropaperestiyê (eurocentrism) heye: “*Ewropaperestî meyleke nîqaşbar a şîrovekirina dîrok û çandên civakên ne-ewropî ye ku tenê bi çavdêrî û perspektîfa ewropî (yan jî rojavayî) li zanyarî û ramanan dinêre. Bi rastî geşedana ewropaperestiyê pir kevn e; jixwe dîroknasê yûnanî Herodotê hê di sedsala 5an a BZ de behsa hozên asyayî yên “barbar” dike, hem pesnê dide endazyariya wan a sipehî hem jî wan bi hiçkirina takekesiya (ferdîyeta) ewropî tawanbar dike. Îcar du taybetmendiyên hevpar ên ramana ewropaperestiyê hene: 1. Sivikatî bi civakên ne-ewropî yên ku -li gorî wê- ji rojavayîyan kêmtir in; paşguhkirin an jî daxistina nîrxên wan ên civakî, çandî û zîmanî 2. Sivikatî bi tevger, dab û nêrîten civakên asyayî û afrîqî; nîrxandina dîroka civakên ne-ewropî tenê ji bo mebestên “berfirehkirina Ewropayê” û bandora şarîstaniya wê.*”[70]

Di rastiyê de ev her du taybetmendiyên ewropaperestiyê yên hevpar xwe dispêrin du sedemên ne-exlaqî: 1. Ewropaperest dizîn û talankirina civakên ne-ewropî wekî mafekî rewa dibînin; da ku pêwistiyên xwe bi rêbazên nerewa ji slavî, afrîqî, latînî û asyayîyan dabîn bikin pêlîstokên xwe yên ramanî-madî bazar dikin. (Mînaka serdema me: fîrotana teknolojiyê û kontrolkirina nerewa û belaş bi rîya înternet û peykan.) 2. Ewropaperest bîr û baweriyên xwe yên kevn dişînin nava civakên ne-ewropî û pêlîstokên xwe yên kevn hinarde dikin; ne-ewropiyan bi bermayeyên xwe û bi van pêlîstokên kevn kedî dikin, raman û tevgerên wan ên ne-ewropî dişibihînin xwe. (Mînaka serdema me: mijûlkirina beşeke civakê bi bîrdoziyên pêşketî yên wekî demokrasî, mafnasî, femînîzm û liberalîzmê; handana beşekê jî bi bîrdoziyên qedexekirî û paşvemayî yên wekî nijadperestî, hêdadi, şeytanperestî û terorîzmê ku heyamek ji heyaman bûbûn teşqeleya serê ewropiyan.)

2.Li gorî resenî û pişaftinê polînkirina zîmanên aryayî:

Wekî ku di zanyariyên jorîn de hate ravekirin, vedîtina van belgeyên nû pêwist dike ku zîmanên aryayî ji nû ve bîr hilsengandin, rojanekirin û sererastkirin. Ji aliyekî din ve, zanyariyên derbarê kurdoloji, îranoloji û hindolojiyê xwe dispêrin lêkolînên kevn ên serdema dagirkeriya sedsala 18, 19 û 20an; di tevahiya van xebatan de nûnerên zîmanên aryayî yên wekî osetî, peştûyî û kurdî qet beşdarî nîrxandinan nebûne. Madem ku -wekî rastiyekê dîrokî- tevahiya zîmanên aryayî zayendbar û tewangbar bûn, divê li ser vê bîngê teorî bêtir avakirin; piştî pêvajoya dîrokî ya her zîmanekî bi awayekî serbixwe bêtir kolandin û sedemên tîkçûna zayendbariyê bîr vedîtin ku ev kar dikeve ser milê zanyarên aryayîniyad, ne ku dikeve ser milê pisporên biyanî yên ku kevneşopîya dagirker didomînin.

Bi me, -ji ber çend sedeman- dabeşkirinên kevnşopî yê rojhilatnasan hem ne li gorî pîvanên zanistî ne hem jî ne li gorî dadweriya zanistê ne: 1. Ev ziman bi rizamendiya dewletên qaşo neteweyî hatine polînkirin; taybetmendiya bilind ên zimanên kurdî, osetî, peştûyî û belûçî hatine paşguhkirin. 2. Di heyam û pêvajoya lêgerînê arkeolojîk de nûnerên fermî û pispor ên gelek zimanên aryayî nehatine beşdarkirin; tekst û materyalên destkeftî bi şahidî, beşdarî, şîrove û pisporiya wan nûneran nehatine nîrxandin, vereşandin û polînkirin. 3. Arşîv, mûze û pirtûkxaneyên dewletên neteweyî yê ku zimanên aryayîniyadan bi rê ve dibin, jî bo xebatên zimanî, dîrokî, arkeolojîk û etnografîk girtî ne, yan jî bi ewlehiyêke pir bilind sînorkirî ne. 4. Ev nêzikî du sed salî ye ku dewletên neteweyî yê li ser nexşeya Medistana kevnare avakirî bi zanatî û dijminane berhem û bermayeyên zimanên aryayîniyadan jî holê radikî, naveroka destkeftiyên berovajî dikin û jî bo rewakirina mebestên xwe bi gelên xwecihî yê aryayîniyad re şer dikin, komkujiyan pêk tînin.

Sedemeke din a vê pêwistiyê jî du rastiyên zanistî ne: 1. Kurdîstana li Rojhilata Navîn dergûşa şaristanî û mirovahiyê ye 2. Zimanên Avesta û Gatayan mîna du cewiyan dişibihin hev. Lewre divê mirov bi ruh û perspektîfêke pîvanên zanistî û dadweriya zanistê li mijara polînkirina zimanên aryayîniyad binêre. Jixwe lêkolînerê kurd Fuad Heme Xurşîd diyar dike ku hesabandina zimanê kurdî di tofa zimanên hind-ewropî de xwe dispêre sedemine nezaniyê û ewropiyên ev zanyariyên xwe sîpartine zanyarên xwemalî yê wekî Jarl Charpentier (*The Original Home of Indo-Europeans*, B.S.O.S., Vol. IC, 1926-28, r. 149) û James Henri Brasted (*Tarîx'ul-'Usûr'il-Qedîmeh*, wergera Dawid Qurban, Beyrût, 1926, r. 135). Vî zimannasê kurd derbarê rêzbenda zimanî ye tofa zimanên hind-ewropî de xebateke kûr amade kiriye; pêwendiya zimanê kurdî ya bi van zimanên re baş daye nasandin û hin rastiyên dîrokî derxistine ber nîqaşê: “Arkeologan bala xwe daye tevgerê hevpar a şaristaniyêke mirovahiyê ya kevnare ku piştî serdema kevirîn a nû li ser aqareke pir fireh belav bûye; wan dîtîye ku vê şaristaniyê li ser zemînê cîhana kevnare ya wekî Romanya, başûrê Rûsyayê, Sûs, Belûçîstan, Hindistan, Tirkmenistan û Kurdîstanê heyamek bihurandiye. Di encama vê yekê de zanyar gihastine wê biryarê ku bêguman ev şaristaniya hevpar divê ji aliyê neteweyekê ve hatibe avakirin; ji ber ku nîşaneyên vê şaristaniyê jî Hindîstanê heta Ewropayê belav bûbûn, wan li hev kir ku navê vê neteweyê bikin hind-ewropî.”[71]

3.Zimanên aryayî yê zayendbar û pişaftî

Di serdema zimanên aryayî yê nû de êdî gelek ziman mirine û li pey xwe zaravayên pişaftî hiştine; zimanên zindî jî bi serê xwe bûne malbateke serbixwe. Zimannasiya ewro-amerîkî zimanên rojhilatî li ser bakur-rojhilatî û başûr-rojhilatî dabeş kirine; her wiha zimanên rojavayî jî li ser bakur-rojavayî û başûr-rojavayî pareve kirine. Li gorî vê dabeşkirinê, li bakur-rojhilatê xaka aryayîniyadan zimanên wekî “muncî, oroşorî, osetî (zaravayên îronî, digoronî/digorî, kasi), peştûyî, yexnabî, zimanên pamîrî (bertengî, îşkaşmî, rûşanî, sengleçî, serîqolî, şuxnanî, wexî, vancî, yîdxî, yezgulamî, zîbaki...)” derketine; lê tenê osetî û peştûyî xurt an jî zindî mane. Her wiha li başûr-rojhilatê erdnîgariya wan jî zimanên wekî “ormurî, peraçî” çêbûne û êdî zimanên mirî ne. Her çî ku li bakur-rojavayê ye, zimanên wekî “azerîya kevn, belûçî, başkurdî (başkerdî), gîlekî, kurdî (kirmanckî [zazakî/dimilî], goranî, hewramî, kurmanckî, soranî, kelhûrî, feylî, şêxbizînî, lekî), mazenderanî, sengeserî, şêwezarên aryayîya navîn (aştiyanî, ebûzeydabadî, gazî, nayînî, netenzî, sîwendî, sohî, wefsî, xûnsarî, yezdî...), talişî” çêbûne; jî van zimanên tenê zimanên “belûçî, başkurdî, gîlekî, kurdî, mazenderanî, sîwendî, talişî” zindî ne. Îcar li başûr-rojavayê jî zimanên wekî “derîya zerdeştî, farsî (derî, tacîkî, hezaregî), kumzerî, lurî (bextiyarî, xuremabadî, kohgîluyî, bala garivayî), şêwezarên Farsê (dîwanî, ebdoyî, lerî, kûrûşî, korûnî...), tatiya cihûyan, tatî” pêk hatine; jî van zimanên jî “farsî, derî, lurî, ebdoyî, korûnî, tatî” ghiştine roja îroyîn.[72][73]

Wisana e, divê zanyariyên kevn bîna rojanekirin û jî nû ve bîna nîrxandin; jixwe erdnîgariya heyî jî vê yekê pêwist dike. Îro erdnîgariya zimanên zayendbar ên aryayî guheriyê: **zimanê osetî** (bermayeya sakayî) derbasî bakur-rojavayê Deryaya Hezareyê bûye, **zimanê peştûyî** (bermayeya sakayî) li Xoresana kevnare çikiliye, **zimanê kurdî** (bermayeya avestayî) li xaka yekpare ya Kurdîstanê, Kafkasya, Anatolyaya Navîn û rojhilatê Deryaya Hezareyê li ber xwe dide û **zimanê sanskrîtî** (cewiyê avestayiyê) jî li parzemîna Sînd-Hîndîstanê dijî. Tara (xîmê) avahiya zimanên aryayîniyad di navbera van çar goşeyan de ye; lewre divê hosta û mamosteyên zimanê kurdî (her wiha zimanên din ên aryayîniyad) li gorî vê tarê şakûlên xwe girêdin.

Wekî ku me di gotara xwe ya bi sernavê “*Şûnwara zimanê kurdî li ser etlesa zimanên cihanê de*” jî gotibû, pêwistî bi teoriyêke nû heye û divê zimanê medî (zimanê kurdî yê kevnare) wekî bingehe tevahiya zimanên aryayî were dîtin,

ne ku devokên pişaftî yê medî wekî bingehe zimanên aryayî.[74] Lewre em ê di çarçoveya vê nêrinê de zimanên aryayî dabeş bikin.

Gava li ser nexşeyeke cihanê li şûnwara zimanên **kurdî, osetî, peştûyî û sanskrîtî** bê nihêrtin, wêneyekî çarkujî (çargoşeyî) tê ber çavan û mirov dikare van her çar goşeyan bi têgihîninê birkariyê yê wekî A, B, C, D bi nav bike. Îcar li kujê Ayê (bakur-rojavayî) zimanê osetî, li kujê Byê (bakur-rojhilatî) zimanê peştûyî, li kujê Cyê (başûr-rojavayî) zimanê kurdî û li kujê Dyê (başûr-rojhilatî) jî zimanê sanskrîtî bi cih dibe. Sedemeke vê pêwistiye zayendbariya sê zimanên vê tofê ye (*kurdî, peştûyî û sanskrîtî*) ku genetîka zimanê kevnare yê aryayîniyadan di hewîne. Li vir divê zimanê osetî yê bêzayend bi kurtî bê ravekirin ku di xebatên pêştir de sedemên têkçûna zayendariya wî bîn destnîşankirin.

Nîşeyên gotarê:

[64] <https://umiddemirhan.wordpress.com/2021/09/03/kesfeke-nu-ji-bo-diroka-kurdan-di-berhemem-latini-de-kurd-u-welate-wan-kurdistan/> (<https://umiddemirhan.wordpress.com/2021/09/03/kesfeke-nu-ji-bo-diroka-kurdan-di-berhemem-latini-de-kurd-u-welate-wan-kurdistan/>); dema gihîştinê: 10.05.2022; 23:40.

[65] <https://umiddemirhan.wordpress.com/2021/09/05/rupeleke-nu-di-diroka-kurdan-de-di-berhemeke-latini-ya-sala-1679an-de-ciyaye-agiriye-weki-welate-kurdan/> (<https://umiddemirhan.wordpress.com/2021/09/05/rupeleke-nu-di-diroka-kurdan-de-di-berhemeke-latini-ya-sala-1679an-de-ciyaye-agiriye-weki-welate-kurdan/>); dema gihîştinê: 10.05.2022; 23:59.

[66] Ji bo jînenîgariya Dr. Robert Kerrî li vê girêdankê binêrin: [https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Kerr_\(writer\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Kerr_(writer)) ([https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Kerr_\(writer\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Kerr_(writer))); dema gihîştinê: 04.09.2021; 00:04.

[67] Ji bo PDFya berhema Dr. Robert Kerrî ya bi navê “*A General History of Voyages and Travels*” li vir bitikînin: <https://books.google.com.tr/books?id=YVjm2VmuOlgC&pg=PA133&lpg=PA133&dq=chiagri&source=bl&ots=EHvE4IK7GT&sig=ACfU3U0nDtUsUjESEKouHD2LWRY4avrJBQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUI> (<https://books.google.com.tr/books?id=YVjm2VmuOlgC&pg=PA133&lpg=PA133&dq=chiagri&source=bl&ots=EHvE4IK7GT&sig=ACfU3U0nDtUsUjESEKouHD2LWRY4avrJBQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUI>); dema gihîştinê: 04.09.2021; 00:05.

[68] Jac. Augusti Thuani, *Historiarum sui temporis tomus primus*, (bi latîni), S. Buckley: Londini, 1733, c. 4, r. 366. <https://books.google.com.tr/books?id=ytVYTDSRJWMC&pg=PA366&lpg=PA366&dq=martianam+paludem&source=bl&ots=4jqhHUPuuk&sig=ACfU3U2ItIVbu9GekGQRp8dsjsmAFmEUsQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiDIKqsz-HyAhWMQvEDHcOoADAQ6AEwChOECAUQA#v=onepage&q=Martianam%20paludem&f=false> (<https://books.google.com.tr/books?id=ytVYTDSRJWMC&pg=PA366&lpg=PA366&dq=martianam+paludem&source=bl&ots=4jqhHUPuuk&sig=ACfU3U2ItIVbu9GekGQRp8dsjsmAFmEUsQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiDIKqsz-HyAhWMQvEDHcOoADAQ6AEwChOECAUQA#v=onepage&q=Martianam%20paludem&f=false>); dema gihîştinê: 03.09.2021; 04:08. Her wiha bnr.: *Servaas Galle* (<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbo=p&tbn=bks&q=inauthor:>), *Sibylliakoi chrêsmoi, hoc est, Sibyllina oracula ex veteribus codicibus emendata, ac restituta et commentariis diversorum illustrata, operâ & studio Servatii Gallæi : accedunt etiam oracula magica Zoroastris, Jovis, Apollinis, &c. : Astrampsychi Oneiro-criticum, &c. græce & latine, cum notis variorum*, apud Henricum & viduam Theodori Boom, 1689, c. 2, r. 150-159; <https://books.google.com.tr/books?id=IW1eAAAACAAJ&pg=PA157&dq=Martianam+paludem&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiDIKqsz-HyAhWMQvEDHcOoADAQ6AEwChOECAUQA#v=onepage&q=Martianam%20paludem&f=false> (<https://books.google.com.tr/books?id=IW1eAAAACAAJ&pg=PA157&dq=Martianam+paludem&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiDIKqsz-HyAhWMQvEDHcOoADAQ6AEwChOECAUQA#v=onepage&q=Martianam%20paludem&f=false>); dema gihîştinê: 03.09.2021; 04:18.

[69] <https://en.wikipedia.org/wiki/Mardpetakan> (<https://en.wikipedia.org/wiki/Mardpetakan>); dema gihîştinê: 03.09.2021; 04:31.

[70] <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/eurocentrism> (<https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/eurocentrism>); dema gihîştinê: 19.03.2022; 19:34.

[71] Fuad Heme Xurşîd (1989), *Zimanê kurdî û belavbûna cografî ya zaravayên wî* (beşa yekem), kovara Têkoşer a Yekîtiya Karker û Xwendekarên Kurd li Belçîkayê, hejmara 32an, r. 18-22.

[72] https://ku.wikipedia.org/wiki/Zimanên_îranî (https://ku.wikipedia.org/wiki/Zimanên_îranî); dema gihîştinê: 20.03.2022; 01:40.

[73] https://en.wikipedia.org/wiki/Iranian_languages (https://en.wikipedia.org/wiki/Iranian_languages); dema gihîştinê: 20.03.2022; 01:35.

[74] <https://umiddemirhan.wordpress.com/2022/02/09/sunware-zimane-kurdi-li-ser-etlesa-zimanen-cihane/> (<https://umiddemirhan.wordpress.com/2022/02/09/sunware-zimane-kurdi-li-ser-etlesa-zimanen-cihane/>); dema gihîştinê: 16.02.2022; 04:17.

(dûmayîk heye)

Riataza